

جلالی نائینی و قرآن پژوهی

به یاد دانشور فقید استاد دکتر محمدرضا جلالی نائینی

سمر پورمحسن

به کار پرداخت و پس از چندی، از آن کار عزلت گزید و یک‌سره به شغل وکالت و تحقیق و تألیف و امور فرهنگی مشغول شد.

عمده پژوهش‌های او در زمینه هندشناسی و قرآن‌پژوهی است. وی بارها به هند دعوت شد و در مجامع دانشگاهی و فرهنگی آن کشور به‌خوبی شناخته شده است. جلالی نائینی، عضو مجامع مختلف علمی بود و در سمینارهای آکادمیک و علمی متعددی شرکت و سخنرانی کرد. وی با بزرگان فرهنگ و سیاست هند دیدار و گفتگو داشت. از جمله جواهر لعل نهرو، ایندیرا گاندی و ابوالکلام آزاد. دکتر جلالی نائینی از سوی مدیران و استادان دانشگاه بنارس به عضویت هیئت علمی و اجرایی هیئت علمی و اجرایی این دانشگاه برگزیده شده و به پاس خدمات علمی، دکترای افتخاری دریافت کرده بود. برخی از آثار وی را در این جا نام می‌بریم:

۱. سر اکبر، مجموعه پنجاه اوپانیشاد، ترجمه شاهزاده محمد داراشکوه، به اهتمام جلالی نائینی و دکتر تاراچند.
۲. پنچاکیانہ یا پنج تترہ (کلیله و دمنه)، تصحیح و پژوهش دکتر تاراچند، دکتر عابدی و دکتر جلالی نائینی.
۳. گزیده سروده‌های ریگ‌ودا، ترجمه و تحقیق و نگارش جلالی نائینی.
۴. مہابہارت، ترجمه فارسی نقیب‌خان، به کوشش دکتر جلالی نائینی و دکتر شوکالا

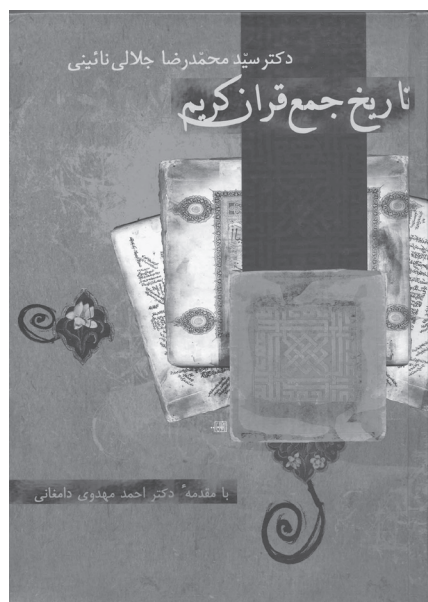
مرحوم استاد دکتر محمدرضا جلالی نائینی در سحرگاه یازدهم فروردین ماه سال جاری، پس از یک دوره طولانی بیماری، در بیمارستان ایران‌مهر تهران، به دیار جاودانگی هجرت کرد و «حسرتی بنهاد بر قلب جهان». او در سال ۱۲۹۳ خورشیدی در نائین متولد شد و دوران تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در دارالفنون تهران طی کرد که استادان نامداری چون جلال‌الدین همایی و استاد محیط طباطبایی در آن جا تدریس می‌کردند. وی پس از اتمام دارالفنون و اخذ دیپلم، وارد دانشکده حقوق دانشگاه تهران شد و خود در این باره نوشته است:

«سال ۱۳۱۷ بود که بعد از امتحان ورودی، وارد دانشکده حقوق شدم. استادان ما علی‌اکبر دهخدا، دکتر سید علی شایگان و بعد شیخ محمد عبدو بود. دکتر کریم سنجابی هم حقوق اداری تدریس می‌کرد. موسیو فوتانو که فرانسوی بود حقوق تطبیقی تدریس می‌کرد. دکتر زنگنه حقوق تجارت و شیخ سنگلجی اصول درس می‌داد. درس در دانشکده حقوق سه ساله تمام شد. موضوع رساله‌ام درباره (رث بود)»

مرحوم دکتر جلالی نائینی، مدتی در فعالیت‌های سیاسی و مطبوعاتی اشتغال داشت. او روزنامه کشور را در اوایل دهه ۳۰ منتشر می‌کرد که در جریان کودتای ۲۸ مرداد توقیف و تعطیل شد. بعد از پایان تحصیلات دانشگاهی در رشته حقوق، مدتی در مقام قاضی دادگستری

۵. پارسی پر کاش یا فرهنگ مختصر سانسکریت به فارسی، تألیف کریشنا داس، به تصحیح جلالی نائینی و دکتر شوکلا.
۶. جوگ باسشت، در فلسفه و عرفان هند، ترجمه نظام پانی پتی، به کوشش دکتر جلالی نائینی و دکتر شوکلا.
۷. لغات سانسکریت در کتاب مالهند بیرونی، تألیف دکتر جلالی نائینی، با مقدمه دکتر تاراچند.
۸. مجمع البحرین، دریای دو اندیشه هنری و ایرانی، اثر شاهزاده محمد داراشکوه فرزند شاه جهان، به کوشش دکتر جلالی نائینی.
۹. هند در یک نگاه، مشتمل بر تاریخ و ادبیات و مکتب‌های فلسفی هند، نوشته دکتر جلالی نائینی.

۱۰. طریقه گروناک و پیدایی آیین سیک، تألیف استاد جلالی نائینی
۱۱. منتخبات آثار داراشکوه، تألیف استاد.
۱۲. شرح حال جواهر لعل نهرو، تألیف استاد.
۱۳. فرهنگ سانسکریت به فارسی.
۱۴. ثوبان در عهد باستان، تألیف استاد.
۱۵. تاریخ جمع قرآن کریم، تألیف استاد فقیه دکتر جلالی نائینی.
- کتاب مستطاب و ارزشمند تاریخ جمع قرآن کریم که اولین بار توسط نشر نقره و گلگشت در سال ۱۳۶۵ منتشر شده بود، اخیراً به صورت افست و با جلد و شیرازه‌بندی بسیار خوب، از سوی انتشارات سخن بازچاپ شده است. دانشور و شیعه‌شناس نامدار، استاد دکتر احمد مهدوی دامغانی نیز مقدمه‌ای از پانزده صفحه‌ای بر آن نگاشته که

مطلع ورود مناسبی در شناخت استاد جلالی نائینی و کتاب ایشان محسوب می‌شود. دکتر مهدوی دامغانی، اخیراً نیز در سوگ استاد، مقاله‌ای در روزنامه اطلاعات منتشر کرده که بسیار عبرت‌آموز و خواندنی است. وی درباره تاریخ جمع قرآن کریم می‌نویسد:

«یکی از مزایای عمده این کتاب شریف آن است که منابع و مأخذ و مستندات و مروریات آن، همه اسلامی و خلاصه‌ای از اقوال ائمه و علمای اسلام است و ان‌شاء الله جویندگان مطالب تاریخی راجع به قرآن و پویندگان راه درست تتبع و تحقیق را قانع و راضی خواهد ساخت...»

تاریخ قرآن، در حقیقت همان تاریخ جمع قرآن است. زیرا وحی، می‌باید نگاشته و تدوین می‌شد تا مصحف آماده شود و مسلمانان آن را به عنوان کتاب الله یا قرآن کریم بشناسند و مبنای ایده‌ها و عقاید و شرایع خود قرار دهند. از این جهت، تلاش استاد جلالی نائینی در تألیف این اثر، در ارائه کوشش‌های متعددی است که قدما و خصوصاً متأخرین انجام داده‌اند. از جمله بلاشر، نولدکه، ابوعبدالله زنجانی (که تاریخ القرآن وی در مصر به چاپ رسید)، تحقیقات آرتور جفری، مفهوم النص اثر نصر حامد ابوزید، تاریخ قرآن دکتر محمدباقر حجتی، تاریخ قرآن دکتر رامیار که هر یک از جهتی و با نیت و انگیزه‌ای خاص بدین کار اهتمام نموده‌اند. مرحوم استاد جلالی نائینی شیفته قرآن کریم بود و با مطالعات فراوان، مباحث پایه در قرآن‌پژوهی تاریخی را در کتاب خود فراهم ساخته و به شکل خاصی که منطقی و عقل سلیم و منابع با آن موافق باشد، به عرضه آن پرداخته است. باور وی این بود که:

«جمع قرآن، در حیات غالب اصحاب کبار و نزدیک به پیامبر صورت گرفت و اصحابی که در مدینه بودند بر جمع قرآن نظارت می‌کردند و از طریق تواتر این جمع انجام گرفت و دقت اصحاب تا جایی بود که عمر با تمام اصرار نتوانست عباراتی را که مشعر بر «رجم» بود و مدعی شد که آیتی از قرآن است به عنوان آیه قرآن بقبولاند. و علت عدم قبولش این بود که چنین آیتی را اصحاب از پیامبر نشنیده بودند و متواتر نبود، از این رو در قرآن اصلاً وارد نشد و آن را وحی قرآنی ندانستند و به گفته عمر و اصرارش اصلاً اعتنا نشد.

چون در زمان عثمان، صحف در مصحف گنجانده شد و همه سوره‌های قرآن در یک مجلد فراهم آمد، از روی نسخه «امام»، چند نسخه تحریر شد و به شهرها و مراکز اسلامی ارسال گشت و از روی آنها، کاتبان نسخه‌ها برداشتند و قراء، قرائت خود را براساس نسخه «امام» قرار دادند.»

جلالی نائینی در مقدمه، بحثی تطبیقی در باب قرآن

و کتاب مقدس دارد که صیغه‌ای کلامی یافته و از حیث تاریخی خارج شده است، با این حال بحثی آموزنده و شیرین است و سپس نقدی مفید بر برخی مستشرقان که در عرصه قرآن پژوهی تألیفاتی داشته‌اند وارد می‌آورد. از جمله می‌نویسد:

«... معدودی خاورشناس مانند «گوستاو فلوگل» (G. Flugle) در حدود توانایی و امکانات عصر خود در به ثمر رسانیدن یک متن صحیح قرآن با ترتیب و تنظیم کشف الآیات، مساعی بسیار به کار بردند که زحماتشان در خور کمال تحسین است؛ لیکن باید گفت سوء ظن مسلمانان در چاپ و ترجمه قرآن به تصدی افراد غیرمسلمان، به کلی بی‌مورد و دور از واقع و پیش‌بینی نبود؛ زیرا در قرون طولانی، سازمان‌های مذهبی یهود و نصاری، علیه‌السلام و قرآن دست به تبلیغات سوء زده بودند و پاره‌ای از خاورشناسان نیز همپای مبلغین یهودی و مسیحی، از قبیل: هنینگ (Hening)، گلدزیهر (Goldziher) و رژی بلاشر (Blacher Regis) زیر لفافه و عنوان تحقیق و اسلام‌شناسی، سوء نظر خود را بروز داده و به القای شبهه پرداخته‌اند. تا جایی که رژی بلاشر فرانسوی، به دنبال نظر هنینگ و گلدزیهر؛ دو سطر به عنوان آیه بیست و دو و بیست و سه، بر متن ترجمه خود افزوده است...»

نقد استاد جلالی نائینی بر مترجمان و پژوهش‌گران غربی قرآن، بسیار دقیق و با ذکر نمونه‌های وافق و اقتناع‌کننده است. به‌طور کلی، کتاب تاریخ جمع قرآن کریم، یک دوره کلاسیک قرآن پژوهی است که اگر حروف چینی قدیمی و کهنه آن به دقت و پیراسته با حروف چینی جدیدتری جایگزین گردد و چند فهرست تخصصی - بجز فهرست اعلامی که در انتهای کتاب هست - در آن قرار داده شود؛ از جمله فهرست آیات و روایات و اشعار و مکان‌ها و اصطلاحات تخصصی، می‌تواند یک منبع پژوهشی بسیار مفید برای فارسی‌زبانان معاصر باشد. هم تاریخ قرآن است و هم تاریخ و جامع علوم پایه قرآنی و هم در بردارنده سرفصل‌های مهمی در اسلام‌شناسی. این اثر، به‌جز مقدمه‌های مذکور، دارای بیست و یک فصل اصلی، و یک صد و سی سه سرفصل فرعی در قرآن پژوهی و علوم پایه برای فهم متن مقدس مسلمانان است. عنوان فصول چنین است: ۱. نام‌های قرآن کریم

۲. کیفیت جمع قرآن کریم در زمان خلافت ابوبکر ۳. عدد سوره‌ها، و آیات، و کلمات، و حروف قرآن ۴. ۶ عدد سوره‌های قرآن و جای نزول و شماره آیات و کلمات و حروف آن بنا بر قول مشهور ۷. در معنی وحی ۸. در اقسام معانی قرآن شریف ۹. سوره‌های گروهی قرآن ۱۰. حروف مقطعه یا فواتح سوره‌ها ۱۱. عدم تحریف و کاهش در قرآن ۱۲. در قدم یا حدوث کلام ۱۳. کیفیت نزول قرآن از لوح محفوظ ۱۴. ناسخ و منسوخ در قرآن ۱۵. علم تفسیر قرآن ۱۶. علم قرائت ۱۷. جمع وجوه و نظائر ۱۸. خط در مکه و مدینه ۱۹. جمع‌آورندگان قرآن ۲۰. نسخ خطی و چاپ قرآن ۲۱. تاریخ نزول قرآن.

خداوند رحمت کند استاد فاضل بارع محقق نیک‌نام، دکتر محمدرضا جلالی نائینی را؛ وی افزون بر مقام فضل و دانش، مردی سخی و شجاع بود و بسیار نیک‌مخضر و فروتن. محققان شرافتمندی همچون دکتر جلالی نائینی، سرمایه تحقیقات سالم و بی‌شائبه، و در عین حال عمیق و متکی به منابع وثیق در کشور ما هستند و نمونه‌ای برای پژوهشگران جوان که این راه را تداوم بخشند.

